

УДК 616-006: 616-008.815: 616-092.6

©Б. Д. Кривокульський, І. В. Жулкевич, Д. Б. Кривокульський
КУТОР “Тернопільський обласний клінічний онкологічний диспансер”
ДВНЗ “Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського”

СТАН СИСТЕМИ ГЕМОСТАЗУ ПРИ ЗЛОЯКІСНИХ ПУХЛИННИХ ЗАХВОРЮВАННЯХ ЖІНОЧИХ СТАТЕВИХ ОРГАНІВ

СТАН СИСТЕМИ ГЕМОСТАЗУ ПРИ ЗЛОЯКІСНИХ ПУХЛИННИХ ЗАХВОРЮВАННЯХ ЖІНОЧИХ СТАТЕВИХ ОРГАНІВ – Вивчено особливості змін системи гемостазу у хворих із злоякісними новоутвореннями жіночих статевих органів, яким проводилось операційне лікування.

СОСТОЯНИЕ СИСТЕМЫ ГЕМОСТАЗА ПРИ ЗЛОКАЧЕСТВЕННЫХ ОПУХОЛЕВЫХ ЗАБОЛЕВАНИЯХ ЖЕНСКИХ ПОЛОВЫХ ОРГАНОВ – Изучены особенности измененной системы гемостаза у больных со злокачественными новообразованиями женских половых органов, которым проводилось операционное лечение.

STATE OF HEMOSTASIS IN MALIGNANT TUMOR DISEASES OF FEMALE GENITAL ORGANS – The features of changes of hemostasis in patients with malignant tumors of the female genital organs who underwent surgery was studied.

Ключові слова: гемостаз, фактори гемостазу, Д-димер, злоякісні пухлини.

Ключевые слова: гемостаз, факторы гемостаза, Д-димер, злокачественные опухоли.

Key words: hemostasis, hemostatic factors, D-dimer, malignant tumors.

ВСТУП Злоякісні пухлини репродуктивної системи жінок посідають чільне місце в структурі онкологічної захворюваності. Щорічно у світі виявляють 10 млн нових випадків злоякісних новоутворень, більш 850 тис. з яких складають злоякісні пухлини жіночих статевих органів. У 2012 році згідно з Національним канцер-реєстром показник захворюваності на рак яєчників в Україні становив 17,1 на 100 тис. жіночого населення, на рак тіла матки – 33,7, рак шийки матки – 29,9 на 100 тис. жіночого населення. Смертність складає: при раку шийки матки – 8,9; раку тіла матки – 8,3; раку яєчників – 9,7 на 100 тис. жіночого населення. Смертність до року: становить від раку шийки матки – 14,8; раку тіла матки – 12,3; раку яєчників – 30,7 на 100 тис. жіночого населення [1–3].

У структурі смертності при онкологічних захворюваннях тромбоз є другою за частотою причиною смерті в онкологічних хворих [4]. Висока частота тромбоем-

болітичних ускладнень у пацієнтів із новоутвореннями жіночих статевих органів (ЖСО), виникнення пізніх і рецидивних тромбоемболій зумовлює необхідність оптимізації антитромботичної терапії і відповідно проведеної превентивної діагностики.

Згідно з джерелами літератури, у 15–35 % онкологічних хворих спостерігали тромботичні ускладнення. У пацієнтів із злоякісними новоутвореннями репродуктивних органів тромботичні ускладнення клінічно проявляються тільки у половини випадків, хоча істинна частота їх може бути значно вищою [5–7].

Патогенетичні механізми, що зумовлюють тромботичні ускладнення у хворих з новоутвореннями жіночих статевих органів, включають комплекс взаємодії пухлини і системи гемостазу. Власне гіперкоагуляція, індукована пухлинними клітинами, є вирішальним фактором внутрішньосудинного тромбоутворення [8–11]. Хіміотерапія, менопаузальний статус, ожиріння, хірургічне втручання, а також генетично зумовлені й набуті форми тромбофілії здатні призвести до тромботичних ускладнень [12, 13].

Пухлинні клітини виділяють у кров'яне русло речовини з прокоагулянтною активністю, зокрема високоактивний тканинний фактор (**ТФ**) і специфічний раковий прокоагулянт (**СР**), що безпосередньо активує X фактор згортання крові [14, 15]. Поряд з активацією прокоагулянтної системи гемостазу, зниження антикоагулянтної і фібринолітичної активності, тромбін пухлинних клітин підвищує адгезію і агрегацію тромбоцитів [16].

Дані літератури свідчать про активацію системи гемостазу, що призводить до розвитку хронічного ДВЗ-синдрому в онкологічних хворих [17]. Ця активація реалізується безпосередньо через зовнішні механізми згортання крові шляхом дії тканинного тромбопластину і ракових прокоагулянтів на фактори VII та X. Шляхи згортання крові в онкологічних хворих наведено на рисунку 1.

Крім цього, різні цитокіни і, головним чином, туморнекротичний фактор шляхом складних взаємодій

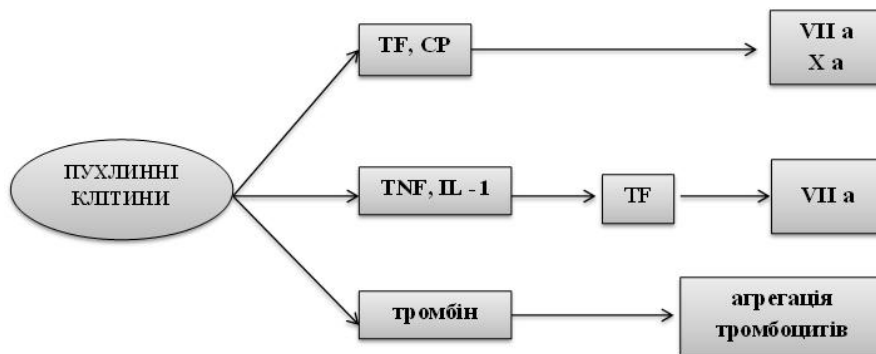

Рис. 1. Шляхи активації згортання крові в онкологічних хворих:

ТФ – тканинний фактор; **СР** – раковий прокоагулянт; **ТNF** – туморнекротичний фактор; **IL-1** – інтерлейкін-1.

з тканинним фактором і тромбомодуліном значно підвищують прокоагулянтну і знижують антикоагулянтну і фібринолітичну активність ендотеліальних клітин.

Пухлинні клітини активують прокоагулянтний ланцюг системи гемостазу за рахунок утворення рецептора фактора V. Цей рецептор з'являється на поверхні пухлинної клітини в пухирцях плазмової мембрани і прискорює формування протромбіназного комплексу (фактор V+фактор X+кальцій+ тромбоцити). В пухлинних клітинах знайдено прокоагулянтну активність, що має властивості фактора XIII, підсилює міцність сформованого фібрину [18–22]. Одночасно здорова клітина може продукувати прокоагулянтні активності у відповідь на пухлинну агресію. Протизапальні цитокіни, в тому числі туморнекротичний фактор (TNF) та інтерлейкін-1 (IL-1), що виділяються пухлинними клітинами, значно підвищують експресію тканинного фактора моноцитів. Результати досліджень останніх років свідчать, що прокоагулянтна активність тканинного фактора моноцитів і тканинних макрофагів відіграють істотну роль в активації згортання крові у хворих із злоякісними новоутвореннями [19, 23].

Протизапальні цитокіни, що продукуються пухлиною і клітинами крові, порушують регуляцію тромбомодуліну судинних ендотеліальних клітин, підвищують експресію тканинного фактора й інгібіторів фібринолізу (інгібітора активатора плазміногену-1 PAI-1) судинного ендотелію. Порушення регулюючої дії ендотелію знижує синтез антитромбіну III і протеїну С печінкою. Це призводить до підсилення прокоагулянтної і зниження антикоагулянтної й фібринолітичної активності стінки судин, що має істотне значення у формуванні судинних тромбів [24–27]. Пухлинні клітини можуть безпосередньо впливати і на тромбоцитарний ланцюг системи гемостазу, викликаючи адгезію та агрегацію тромбоцитів і утворення пухлиннотромбоцитарних мікроемболів. Цей механізм здійснюється в результаті генерації тромбіну мембранами пухлинних клітин, а також підсиленням метаболізму арахідонової кислоти, підвищенням рівня фактора Віллебранда [21, 28].

Тканинний фактор (TF), поєднуючись з активованим ним фактором VIIa, утворює міцний прокоагулянтний комплекс. Власне йому, за даними сучасних досліджень, належить головне значення в запуску згортання крові [21, 22, 28, 29]. Таким чином, TF, CP пухлинних клітин, TF моноцитів, тканинних макрофагів і ендотеліальних клітин, підвищення агрегації тромбоцитів запускає каскад внутрішньосудинного згортання крові в онкологічних хворих [14, 19, 30].

Комплекс TF–VIIa також активує фактор IX (IXa). Активований фактор IXa при взаємодії з фактором VIIIa, кальцієм і поверхнею тромбоцитарної мембрани перетворює X в Xa фактор і протромбін у тромбін. Тромбін активує тромбоцити, фактор V в Va, фактор XI в XIa і фактор VIII в VIIIa (після відділення фактора VIII від фактора Віллебранда) [31–35] перетворення фібриногену в фібрин через формування проміжних продуктів фібрин-мономерів.

Мономери фібрину, об'єднуючись, створюють нестабільний фібрин. За допомогою фактора XIII нестабільний фібрин перетворюється в стабільний [19, 36]. Тромбін після зв'язування його з тромбомодуліном

змінює спрямування своєї дії і вже не запускає згортання, а навпаки, активує протеїн С, який знижує генерацію тромбіну.

Для лізису утвореного фібрину і попередження тромбоутворення активується фібринолітична система (фібриноліз). До цієї системи належить плазміноген, що зв'язується із згустком фібрину, і під дією тканинного активатора плазміногену і урокінази перетворюється в плазмін. Створений плазмін розчиняє нитки фібрину, кінцевими продуктами якого є E-фрагменти та D-димер [37].

Активация системи гемостазу в результаті дії пухлинних прокоагулянтів, запальних цитокінів, тканинного фактора моноцитів, тканинних макрофагів і ендотеліальних клітин, підвищена функціональна активність тромбоцитів призводять до появи тромбіну і відкладання фібрину навколо пухлинної тканини, який з одного боку є основним фактором розвитку венозних тромбів, а з другого – пов'язаний з пухлинним ростом і метастазуванням.

Результати сучасних досліджень виявили, що локальне відкладання фібрину створює матрицю для пухлинного росту й ангиогенезу. Пухлинні клітини здатні експресувати на своїй поверхні всі білки, необхідні для регуляції фібринолізу. Постійна фібринолітична активність підвищує інвазію пухлинних клітин.

Комплекс TF–VIIa на пухлинних клітинах стимулює перебудову цитоскелета, що регулюється в основному тканинним фактором. Ця реорганізація призводить до збільшення рухливості й адгезії пухлинних клітин. Також тканинний фактор сприяє збільшенню утворення судинного ендотеліального фактора росту і порушує регуляцію тромбоспондину, що має істотне значення в пухлинному ангиогенезі [17, 38]. Таким чином, система гемостазу втягнена в пухлинну прогресію через різні механізми.

Лабораторні ознаки гіперкоагуляції проявляються у 50–70 % хворих із злоякісними новоутвореннями і у 90 % пацієнтів із поширеними формами раку. Найчастіше спостерігають скорочення або подовження протромбінового часу, активованого часткового тромбoplastинового часу, підвищення концентрації фібриногену, продуктів деградації фібриногену [14, 27, 33, 35]. Окремі дослідження виявили збільшення факторів V, VIII, IX та XI згортання крові [22, 39]. У деяких хворих відмічали різного ступеня тромбоцитоз, деякі автори вказують на зниження фібринолітичної активності внаслідок змін рівня фібринолітичних білків [35].

Активация основних ланцюгів системи гемостазу призводить до утворення тромбіну і відкладання фібрину навколо пухлинної тканини [17, 20, 27]. У хворих на рак спостерігають активацію зовнішнього шляху згортання як результат викиду в кров тромбопластинових субстанцій, якими насичена пухлинна тканина. Існуючий моніторинг пацієнтів із злоякісними новоутвореннями з допомогою рутинних коагуляційних тестів не виявляє ризику розвитку порушення гемостазу в післяопераційному періоді й під час проведення спеціального лікування (хімотерапії), і тільки проведення спеціальних тестів на виявлення молекулярних маркерів тромбофілії (D-димер, фактор Віллебранда, антитромбін III, протеїн С, РФМК) та вчас-

но проведені профілактичні заходи можуть попередити підгостре чи хронічне дисеміноване внутрішньосудинне згортання крові.

Метою дослідження стало вивчити особливості системи гемостазу у хворих із злоякісними новоутвореннями жіночих статевих органів, яким проводили операційне лікування.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ Проведено аналіз стану системи гемостазу на доопераційному та ранньому післяопераційному періоді у 60 оперованих хворих з приводу злоякісних пухлинних захворювань ЖСО. Середній вік хворих ($59,65 \pm 1,02$) року. Операційне втручання виконували під загальним знеболюванням, усім пацієнтам проводили комплексну профілактику ВТЕУ, що включала: фармакологічну профілактику – низькомолекулярні гепарини та механічну профілактику – еластична компресія нижніх кінцівок. Активізацію пацієнтів здійснювали на 2 добу після операції.

Аналіз стану системи зсідання крові хворих проводили до операції, та на 1, 5, 8 добу після операції. Для характеристики стану гемостазу визначали: коагулограму, час зсідання плазми крові – активований частковий тромбoplastиновий час (АЧТЧ) і про-

тромбіновий час (ПЧ). Маркери тромбофілії визначали за рівнем фібриногену і Д-димеру (ДД), для характеристики антикоагулянтної ланки визначали активність протеїну С (ПС). Статистичний аналіз проводили в пакеті Statgraph (v.3.0). Критерієм спростування “нульової” гіпотези обрано робастичний критерій Левана--Форсайта.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ Проведено контроль стану гемостазу в оперованих з приводу злоякісних новоутворень ЖСО. У хворих із новоутвореннями ЖСО виявлено лабораторні ознаки гіперкоагуляції відносно референтних норм. Найчастіше спостерігали скорочення АЧТЧ і збільшення концентрації фібриногену, що свідчить про активацію прокоагулянтної ланки системи згортання крові. Активація прокоагулянтної і тромбоцитарної ланки системи гемостазу в пацієнтів із злоякісними новоутвореннями ЖСО супроводжується зниженням антитромбінової активності плазми, зокрема рівня протеїну С. У хворих до операції спостерігають гіперкоагуляцію з ознаками хронічного дисемінованого внутрішньосудинного згортання крові (ДВС). Дані наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. Зміни показників гемостазу

Показник	До операції (n=60)	1 доба (n=60)	5 доба (n=60)	8 доба (n=60)
Час рекальцифікації	65,27±4,52	67,94±5,41	65,73±5,02	78,96±3,14
АЧТЧ	31,12±1,30	35,05±1,31*	31,61±3,33	30,78±1,44
ПЧ	25,14±1,32 ^Δ	26,08±0,54 ^Δ	25,04±1,22 ^Δ	26,26±1,91 ^Δ
Протромбінове співвідношення	80,60±0,97	78,57±0,82	81,92±0,84	82,38±0,89
МНО	2,42±0,21 ^Δ	2,96±0,34 ^Δ	3,25±1,01 ^Δ	3,98±1,06 ^Δ
ФГ	4,24±0,62	3,26±0,51	5,84±0,72 ^Δ	4,66±0,63 ^Δ
ПЧ	14,73±0,81	14,64±0,42	13,43±0,71	14,02±0,91
Д-димер	434,52±62,35	517,33±58,4*	512,60±49,75*	491,18±40,18
АТ III	77,92±3,83	75,64±4,32	78,67±7,13	69,42±4,01

Примітки: 1) ^Δ – достовірні ($p < 0,05$) зміни відносно референтних норм;
2) * – достовірні ($p < 0,05$) зміни відносно доопераційних показників.

Встановлено, що до операції час зсідання в тесті ПЧ подовжений у 35 хворих, що становить 58 %, а АЧТЧ скорочено у 19 хворих – 32 %, що свідчить про дисбаланс між ланками системи гемостазу, які посилюються при операції. Підвищення рівня Д-димеру вказує на утворення фібрину в плазмі крові та його лізис незалежно від локалізації тромбу, його об'єму та причини утворення. У 14 (24 %) пацієнтів показник Д-димеру в плазмі крові перевищував норму до операції, що свідчить про активацію системи зсідання крові та загрозу розвитку тромботичних ускладнень. Під час операції в кровотік вивільняється тканинний фактор, що запускає процес активації факторів згортання крові, що є додатковим чинником розвитку тромбозу і тромбоемболічних ускладнень. Підвищення Д-димеру спостерігали у 35 (58 %) хворих після операції на 1–5 добу, на 8 добу підвищений рівень Д-димеру відмічали у 25 (42 %) хворих.

ВИСНОВКИ Включення визначення Д-димеру до загальноприйнятих доопераційних обстежень дозволяє з більшою ймовірністю виявити групи ризику із тромботичними ускладненнями. Проведені нами дослідження стану системи гемостазу в пацієнтів із пухлинними захворюваннями ЖСО дозволяють виявити

загрозу розвитку післяопераційних тромботичних ускладнень. Представлені дані свідчать про необхідність постійного лабораторного контролю стану системи гемостазу з метою попередження тромбозів та контролю ефективності лікування в післяопераційному періоді.

Перспективи подальших досліджень Удосконалити принципи профілактики у хворих на рак жіночих статевих органів дисемінованого внутрішньосудинного згортання крові в післяопераційному періоді та у процесі спеціального лікування (хіміотерапії).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бюлетень Національного канцер-реєстру № 12 “Рак в Україні, 2009–2010” / за ред. І. Б. Щепоткіна. – К., 2011. – 105 с.
2. Бюлетень Національного канцер-реєстру № 13 “Рак в Україні, 2010–2011” / за ред. І. Б. Щепоткіна. – К., 2012. – 104 с.
3. Бюлетень Національного канцер-реєстру № 14 “Рак в Україні, 2011–2012” / за ред. І. Б. Щепоткіна. – К., 2013. – 102 с.
4. Lyman G. H. The incidence of venous thromboembolism in cancer patients: a real-world analysis / G. H. Lyman // Clin Adv Hematol Oncol. – 2012. – № 10(1)/ – 40 p.

5. Баркаган З. С. Диагностика и контролируемая терапия нарушений гемостаза / З. С. Баркаган, А. П. Момот. – М. : Ньюдиамед, 2001. – 134 с.
6. Российские клинические рекомендации по диагностике, лечению и профилактике венозных тромбозов и тромбоэмболий / В. С. Савльев, Е. И. Чазов, Е. И. Гусев [и др.] // Флеология. – 2010. – Т. 4, в. 2. – С. 3–37.
7. Geerts W., Pineo G., Heit H. [et al.] Prevention of venous thromboembolism // *Chest*. – 2008. – № 133. – P. 381–453.
8. Arcelus J.I. Recognizing the risk of VTE in surgical patients // International Surgical Thrombosis Meeting “Optimizing VTE Management in surgical patients” (abstract). – Greece, 2007.
9. Prevention of venous thromboembolism The Seventh ACCR Conference on Antithrombotic and Thrombolytic Therapy / W. H. Geerts, G. F. Pineo, J. A. Heit [et al.] // *Chest*. – 2004. – Vol. 126 (Suppl). – P. 338–400.
10. Levine M. N. Thrombosis and cancer / M. N. Levine, A. Y. Lee, A. K. Kakkar // American Society of Clinical Oncology, 41 Annual Meeting. – 2005. – May 13–17. – P. 748–577.
11. Thrombophilic state in breast cancer / M. Schmitt, W. Kuhn, N. Hardee, H. Grief // Seminars in double-blind study to compare the efficacy and safety of postoperative fondaparinux (Arixtra) and preoperative dalteparin in the prevention of venous thromboembolism after high risk abdominal surgery: the PEGASUS Study (abstract) // *Blood*. – 2003. – Vol. 102. – P. 15a.
12. Баркаган З. С. Патогенез и терапия нарушений гемостаза у онкологических больных / З. С. Баркаган // Тер. архив. – 1997. – № 7. – С. 65–67.
13. Li R, Zhou YS, Jia Y, Li ZG. [Analysis of risk factors in development of thrombosis in patients with antiphospholipid syndrome]. *Beijing Da Xue Xue Bao*. 2012 Oct 18;44(5):788–91. Chinese.
14. S Noble, J Pasi. Epidemiology and pathophysiology of cancer-associated thrombosis. *Br J Cancer*. 2010 April 13; 102(Suppl 1): S2–S9. Published online 2010 April 13. doi: 10.1038/sj.bjc.6605599
15. Carrier M, Khorana AA, Zwicker JI, Lyman GH, Le Gal G, Lee AY; Venous thromboembolism in cancer clinical trials: recommendation for standardized reporting and analysis. subcommittee on Haemostasis and Malignancy for the SSC of the ISTH. *J Thromb Haemost*. 2012 Dec;10(12):2599–601
16. Бокарев И. Н. Венозный тромбоз и тромбоз легочной артерии / И. Н. Бокарев, Л. В. Попова. – М. : Медицинское информационное агентство, 2005. – 208 с.
17. Баркаган З. С. Очерки анти тромботической фармакопрофилактики и терапии / З. С. Баркаган. – М. : Ньюдиамед, 2000. – 148 с.
18. Зубаиров Д. М. Биохимия свертывания крови / Д. М. Зубаиров. – М., 1978.
19. Cicco M. The prothrombotic state in cancer: pathogenic mechanisms // *Crit Rev Oncol Hematol*. – 2004 Jun. – 50 (3). – P. 187–196.
20. Charles T. Esmon. Basic Mechanisms and Pathogenesis of Venous Thrombosis. *Blood Rev*. Author manuscript; available in PMC 2010 March 1. Published in final edited form as: *Blood Rev*. 2009 September; 23(5): 225–229. doi: 10.1016/j.blre.2009.07.002
21. Eilertsen K.E., Osterud B. Tissue factor: pathophysiology and cellular biology // *Blood Coagul. Fibrinolysis*. – 2004. – V.15 (7). – P. 521–538.
22. Raj S. Kasthuri, Mark B. Taubman, Nigel Mackman. Role of Tissue Factor in Cancer. *J Clin Oncol*. 2009 October 10; 27(29): 4834–4838.
23. Michael B. Streiff, Paula L. et al. *J Natl Compr Canc Netw*. Venous Thromboembolic Disease: Clinical Practice Guidelines in Oncology. Published in final edited form as: *J Natl Compr Canc Netw*. 2011 July 1; 9(7): 714–777.
24. Петрищев Н. Н. Физиология и патофизиология эндотелия. Дисфункция эндотелия. Причины, механизмы, фармакологическая коррекция / Н. Н. Петрищев, Т. Д. Власов; под ред. Н. Н. Петрищевой. – СПб., 2003. – С. 4–38.
25. Шиффман Ф. Д. Патофизиология крови / Ф. Д. Шиффман; пер. с англ. – М. : СПб. Издательство БИНОМ – Лаборатория знаний, 2009. – 320 с.
26. Alok A. Khorana, Michael B. et al. Venous Thromboembolism Prophylaxis and Treatment in Cancer: A Consensus Statement of Major Guidelines Panels and Call to Action. *J Clin Oncol*. 2009 October 10; 27(29): 4919–4926.
27. Freesia Horsted, Joe West, Matthew J. Grainge. Risk of Venous Thromboembolism in Patients with Cancer: A Systematic Review and Meta-Analysis *PLoS Med*. 2012 July; 9(7): e1001275.
28. Alfonso J. Tafur, Henna Kalsi, et al. Mayo Clin Proc The Association of Active Cancer With Venous Thromboembolism Location: A Population-Based Study. 2011 January; 86(1): 25–30.
29. Rao L.V.M., Nor fang O., Hoang A.D., Pendurthi U.R. Mechanism of antithrombin III inhibition of factor Vila/tissue factor activity on cell surfaces. Comparison with tissue factor pathway inhibitor/ factor Xa- induced inhibition of factor Vila/tissue factor activity // *Blood*. – 1995. – V. 85. – P. 121–129.
30. Roberts HR, Monroe DM, Oliver J.A. et al. Newer concepts of blood coagulation // *Haemophilia*. – 1998. – V. 4. – P. 331–334.
31. Falanga A., Vignoli A. Venous thromboembolism in oncology // *Eksp. Oncol*. – 2004. – V. 26 (1). – P. 11–14.
32. Кузник Б. И. Физиология и патология системы крови / Б. И. Кузник. – Чита, 2004. – 230 с.
33. Colman R.W. Biologic activities of the contact factors in vivo // *Thromb-Haemost*. – 1999. – V. 82. – P. 1568–1577.
34. Deyan Luo, Frank M. Szaba, Lawrence W. et al. Factor XI-Deficient Mice Display Reduced Inflammation, Coagulopathy, and Bacterial Growth during Listeriosis *Infect Immun*. 2012 January; 80(1): 91–99. doi: 10.1128/IAI.05568-11.
35. Воробьев П. А. Актуальный гемостаз / П. А. Воробьев. – М. : Ньюдиамед, 2004. – 140 с.
36. Вавилова Т. В. Гемостазиология в клинической практике. пособие для врачей / Т. В. Вавилова. – СПб.: Издательство СПбМУ им. акад. И. П. Павлова, 2005. – 92 с.
37. Баркаган З. С. Основы диагностики нарушений гемостаза / З. С. Баркаган, А. П. Момот. – М., 1999. – 196 с.
38. Баркаган З. С. Очерки анти тромботической фармакопрофилактики и терапии / З. С. Баркаган. – М. : Ньюдиамед, 2000. – 148 с.
39. William A. Semchuk, Catherine Sperlich. Prevention and treatment of venous thromboembolism in patients with cancer. *Can Pharm J (Ott)* 2012 January; 145(1): 24–29.e1. doi: 10.3821/1913-701X-145.1.24
40. Charles W. Francis Prevention of Venous Thromboembolism in Hospitalized Patients With Cancer *J Clin Oncol*. 2009 October 10; 27(29): 4874–4880.

Отримано 25.03.14